

BALKÁN V DÍLE JINDŘICHA UHERA

Název této studie je obsahově mnohem širší, než budu moci pojednat. Básník Jindřich Uher se osobně podrobněji seznámil pouze se zemí, kulturou a lidem Bulharska, Jugoslávie a Řecka.

Bulharsko, zejména bulharské Černé moře, kde pobýval několikrát, se stalo silným inspiračním zdrojem. *Země pod Balkánem se ho horce dotkla zelenými pažemi.*

Pojednám zde proto především o Uhrově vztahu k Bulharsku. O Uhrových reportážích z Černé Hory a Řecka i o vztahu k literatuře a kultuře těchto zemí se zmíním jen velmi stručně. Jednak proto, že to nedovoluje rozsah této studie, jednak také proto, že reportáže z uvedených zemí bohužel dosud knižně nevyšly. Mám je k dispozici v rukopisu.

I.

Bulharsko jako láska a tvůrčí inspirace

Možná není tak známo, že básník, romanopisec a zuřivý reportér Jindřich Uher si již od roku 1947 psal deník. Užívám označení zuřivý reportér záměrně i přesto, že je spjato především se jménem E. E. Kische. Domnívám se totiž, že patří k reportérskému zaujetí, k jeho vášni a k množství reportáží stejně dobře také Jindřichu Uhrovi. Jak sám Uher ve svém deníku poznamenává, způsob jeho tvorby spočíval v triádě **DENÍK – REPORTÁŽ – POEZIE**. Mezi jeho četnými notesy plnými poznámek mají své místo rovněž sešitky z let 1973–1981 s označením *Bulharský (Balkánský), Černomořský, Sozopolský deník* nebo *Sofijský deníček* a *Svátek poezie 1978 (září/říjen)*.

Ve svém výkladu o Uhrově vztahu k Balkánu vůbec a k Bulharsku zvláště budu vycházet především z nich. Vyčetl jsem totiž v nich nejedno skryté, tajné, intimní vyznání, objevil jsem mnohé cenné informace i četné autorovy pochybnosti, bezradnosti a zklamání. To vše samozřejmě vytváří ucelený obraz o jeho vztahu, o jeho lásce k Bulharsku a k bulharskému prostému člověku, k bulharským dějinám a k bulharské literatuře a kultuře. *Diář je moje páteř* – poznamenal si koncem ledna 1995. A jinde: *Deník – to je též ustalování duše.*

Jindřich Uher od dětství toužil cestovat. Na cestách se v něm probouzel básník. Cestování považoval za jeden z největších básnických činů. Do Bulharska se Jindřich Uher poprvé vydal v červnu roku 1973. Byl hostem plovdivského listu *Otečestven glas*, který měl přátelské styky s brněnskou *Rovností*, kde byl Jindřich Uher dlouholetým redaktorem. Bulharsko bylo v něm (podle jeho slov) nejvíce přítomno povědomím o kulturní minulosti, které nabyl četbou baladické knihy Antona Dončeva (nar. 1930) *Přelom*, o jejímž obsahu si udělal ve svém deníku podrobné poznámky.

Prohlídka starého i nového Plovdivu, který byl označován za hlavní město bulharské kultury, v něm zanechala trvalé dojmy. Ze starobylosti, z archeologických vykopávek, z architektury, z návštěvy mešity, ze setkání se dvěma umělci – s Borisem Lavrenovem a Zlatjem Bojadžievem a z prohlídky jejich děl i archeologického a etnografického muzea, ze svažitého terénu apod. Dokonce si zapsal: *Chtěl bych tu tak půl roku bydlet. Stranou hluku, který proudí dole po bulváru Dimitrova. Chodit po velkých dlažebních kamelech, denně vdechovat tu patinu minulosti – být v současnosti a přece v minulém století, být ve městě a přece v přírodě...*

Jindřich Uher si udělal velmi podrobné popisy i četné náčrtky nálezů, váz a dalších exponátů v muzeu. Ty mu poté posloužily k četným článkům a reportážím, které uveřejnil mj. v *Rovnosti* nebo se četly v Československém rozhlasu. Poznámky si pak denně večer zpracovával tak, aby je měl připraveny k psaní doma. *Velmi mnoho dojmů na mou ubohou hlavu, ale vše je zachyceno* – poznamenal si.

Plovdivu a jeho okolí věnoval Jindřich Uher ve své knize reportáží *Balkánská epopěj* (1981) hodně místa. Při svém posledním pobytu v tomto jihobulharském městě v roce 1981 se však vyznal z lásky k němu takto:

Jak neobyčejně dobře se tu člověk cítí. Což to není součástí oněch vazeb, které může člověk pocítit i jako součástí domova?

To město do mne vstoupilo/jako tvůj dech/ Rodopo/ jež jsi někde na dosah/ a přece vzdálená../(že jsi jen ozvěnou/ dávné melodie).

Bulharští hostitelé zavedli Jindřicha Uhra také do skanzenu v Etäru, do Trjavny, do Gabrova, do Široké Láky a do Smoljanu. V etárském skanzenu si mohl prohlédnout, jak se provozovala řemesla před více než stopadesáti lety. Všechno bylo v provozu: mechanický brus i mlýnice, výroba a prádelna koberců, výroba zvonů a šňůr, tepání stříbra a zlata, hrncířství i sedlářství. Jindřich Uher obdivoval jedinečnou symbiózu dřeva, stromů, zeleně, trávy, vody a prapůvodní ruční lidské práce. A v Trjavně si při prohlídce muzea a při pohledu na písmo vyřezané do dřeva zapsal, že *cyrilice je písmo, které se podobá plamenům*.

O Rodopech, rodopské architektuře, Pomácích i o činaru na nádvoří v Bačkovském monastýru se Uher v zápiscích mnohokrát zmiňuje. Obrovská freska na zdi ve dvoře se podobala Lavrenovovým a Bojadžievovým obrazům. Mnoho z toho najdeme v jeho deseti reprotážích, fejetonech, fotofejetonech a člancích z návštěv Bulharska.

Podruhé byl Jindřich Uher v Bulharsku počátkem června 1976 jako host bulharského Svazu spisovatelů. Už v Praze se v hotelu ponořil do toho bulharského ovzduší tím, že si prohlížel fotografie v monografii o Koprivšticí (v deníku je poznámka, že mu Vlastimil Maršíček řekl, že lze zadat knížku *Balkánská epopěj* k vydání nakladatelství Orbis). Pozdě večer si Uher zapsal, že z *Prahy odjíždím od vzepjaté gotiky a baroka (hrob Brokoffa), abych obdivoval roman(t)ické dřevokamenné kšči* (tj. kášti – pozn. moje ID).

Z cesty po Bulharsku, z návštěv klášterů (monastyrů), měst, z pozorování krajiny, ptáků, lidí, svateb, krojů, tance choro, řemesel, vázání koberců, tkalcovských a řezbářských děl aj. si Jindřich Uher dělal často velmi podstatné, nezřídka lyrické poznámky, které pak tvořily podklad a základ jeho vyprávění v knize *Balkánská*

epopej. Zdaleka se však do ní nedostalo vše, o čem najdeme v Uhrově deníku mnohá očitá svědectví.

Když letadlo bylo *nad Kozlodujem na Dunaji*, Uher si poznamenal: *tudy šel Botev do vlasti*. Pak v denících z dalších let Jindřich Uher často vyjadřoval svůj obdiv k básníku a revolucionáři Christu Botevovi (1848–1876), kdykoli letěl *nad huňatou zelení pohoří Balkán*. Ve Velikém Trnovu navštívil domek, kde žila žena Christa Boteva.

První doteky s Bulharskem byly neopakovatelné, zapsal si básník. V jeho deníku se střídají kusé, úryvkovité popisy a poznámky mj. o kryptě v sofijském chrámu Alexandra Něvského, v níž mu učarovaly ikony, barvy i přísné tváře, které budí strach, úctu a úděs, modlení matky s dítětem na ruce i rituál zapalování svíček. *Výtvarné řešení zvládnuto* – poznamenal si Jindřich Uher a dodal: *A tohle vše je přínos do celosvětové kultury*.

A po několikadenním pobytu v této zemi Jindřich Uher lapidárně charakterizoval její lid takto: *Bulhaři se chovají jen zdánlivě neurvale. Ve skutečnosti je to tak, jako by se byli právě rozloučili a není třeba se vítat (obřadně zdravít atd.), ale bez úvodu a ovací se ptají jeden druhého, na co potřebují a pomohou si...*

Střed bulharského hlavního města připadal Jindřichu Uhrovi jako velká, klidná náves, která je plná zeleně a je nepřístupná motorovým vozidlům. *Není tu velký bulvár*, zapsal si Uher, *i když se to tak jmenuje*. A na jiném místě deníku, v němž jsou mj. lyrické záznamy z návštěvy kostelíka v Bojaně (dnes součást Sofie), si náš reportér poznamenal: *Sofie je vskutku „změstštělá vesnice“, která si ponechala volnost, prostornost a ZELENĚ (dlouhá stromořadí, husté parky)...*

Koncem září 1978 navštívil J. Uher bulharské hlavní město jako vedoucí delegace československých básníků (Kamil Mařík, Milan Ferko, Dana Hronková aj.) na Svátku poezie. Na vesnici změnil názor: *jakoby ta Sofie byla součástí mého „makrosvěta“, když „mikrosvět“ je mně domov... takže se cítím jako doma, jako v Praze*. A na jiném místě obdivuje vesnické ulice bulharského hlavního města a jejich kouzlo a táže se: *Stává se mně Sofie druhou Prahou?*

A v roce 1981 věnoval Jindřich Uher Sofii tyto verše:

Lehce se dotýkám tvých kontur/ město pod Vitošou/ tentokrát nikoli v horkém létě ale v mrzoucím soumraku/ okna se stávají výraznější/ jako myšlenky/ když se vyjasní tvůj program/ program tvého srdce/ které chytá ozvěny od moře/ vzdáleného přes celou tuto zemi/ jako hlas/ který vyšuměl z mušle telefonu/ napíšu vám jeden list/ mí vzdálení přátelé/ po kterých ulicích se teď touláte?

Bulharští přátelé vyvezli Jindřicha Uhra ze Sofie také do vnitrozemí Bulharska. Nejprve do jihozápadního Bulharska, tj. do tzv. Pirinské Makedonie, konkrétně do Melniku. Ze své cesty si Uher dělal stručné záznamy: *je tu teplo*, zapsal si o Melniku, *protože od Egejského moře vane teplý vzduch. Dřív to byla Makedonie. Kousek je do Řecka*. V kapitole *Co mi vyprávěl činar z knihy Balkánská epopej* se však zmínka o Makedonii neobjevila. Ani tenkrát nemohla.

V Melniku vznikl náčrtek následující básně:

XXX (Jsi jako jiný)

Jsi jako jiný/ jsi jako vypůjčen/ Ale stále svůj/ neboť (j)si proměňující/ k obrazu této krajiny/ která sálá/ a tiší zároveň/ proniknuta zelení/ vyvolená horizontem/

zaklopena modří báně/ ne nepodobné té na ikoně/ prý je to modř turecká/ a kolem a blízko/ a v tobě je jiný kraj/ než ten/ který jsi znal dosud/ kraj Melniku/ na hranici s Řeckem.

Uhrova poetická duše zachytila v několika verších také makedonského vojvodu a revolucionáře Janeho Sandanského (1872–1915), který působil mj. v pohoří Pirin. Tam také byla v roce 1915 proti němu nastražena smrtelná léčka, kterou zorganizoval bulharský dvůr. Socha Sandanského je v Melniku:

Pistole bojovníka/ pohledy upřené do kamene/ přes prsa šlahouny plné nábojů/ jakoby boj a smrt a boj a krev/ byla radostným údělem těch mužů/ těžká puška, dlouhá šavle/ stará matka zpytavě hledí.

Jindřicha Uhra uchvátilo město Koprivštica, kde se v roce 1876 rozezvučel zvon a zvěstoval začátek tzv. Dubnového povstání. Revolucionář Todor Kableškov, který svým *krvavým psaním* oznámil všem, že začalo povstání, připomínal Uhrovi svým osudem a věkem (bylo mu 25 let) našeho Jiřího Wolkra. *Do Koprivštice by se měli chodit lidé polidšťovat (živé skanzeny)* – domníval se Uher. A dále: *Horizont Koprivštice se ztrácí v mracích, sytě zelená tráva, všude teče voda, bublá...*

Průhledem z nádraží v Karlovu, které je podle Uhrových poznámek perfektně řešeno a je sociologickým vzorkem národa, hleděl na chladivé, drsné pohoří Balkán. A právě na karlovském nádraží, kde Uher čekal na vlak do Údolí růží, *v jedné nenadálé chvíli, jakých tu mám mnoho*, vznikla báseň:

Plyne čas/ ale neubíhá/ když očekáváš vlak/ a nádraží/ tě prostupuje jako domov/ jako nemocnice/ když ten útulek se stane tvým světem/ ale jsi zdrav/ a vprostřed blízké země/ na dosah Balkánu/ očekáváš příjezd vagonů/ ach, ty přechodné domy/ v nichž je možno pít/ s očima upřenýma do krajiny/ s věncem blesků nad hlavou/ propadám se víc a víc/ do této vteřiny/ prostupují mnou zvuky nádraží/ šepot stařen v šátcích/ šustot vlaku jedoucího do Sofie/ hlasy z peronu/ a život neubíhá/ cizí řeč drkotá/ a život se naplňuje/ po okraj/ a přece nic mimořádného/ a přece ne bičované vzrušení/ jen tiché čekání/ s teplou kávou v útrokách/ jen tichá láska k vteřině/ když v dálce se fialově blýská.

V Božencích si J. Uher udělal podrobné poznámky. Ze setkání s jednotlivými členy souboru, se starými lidmi, pamětníky, kteří mu vyprávěli své životní příběhy. Popsal boženskou svatbu i výrobu vosku. Dokonce si zapsal několik výrazů v originále: *mangal, šule, paralejka, sofrá, čergy, gadulka, kaval, čardak, lukanka i chrastavica* (správně *krastavica*) a některé další.

Ve Velikém Trnovu, kam Jindřich Uher dorazil v noci, obdivoval Carevec, který se mu zdál nesmírně daleko. Ovšem, ta *romantická rozloženost po vrcholcích, propasti, romantika světla v dálce sunoucích se aut dodávala všemu hloubku, a ty rozžihající a zhasňující světlušky tu byly jako před tisícem let... a duch tohoto místa legend, utrpení, vražd...*

Ve vesnici Arbanasi, *ležící vysoko nad Velikým Trnovem*, si básník zapsal podrobnosti o muzeu a sedmi kostelích, všiml si, čím se od sebe liší. A jeho lyrický popis? *Arbanasi, lavička pod sosnou, slunce! Samé šumění listů a glažoletový zpěv ptáků, sytá zeleň, teplo, oblaka lehce plují snad na Varnu, koupou se v té lahodě teplého vzduchu, snad ta nevedra byla dobrá k tomu, že jsem si neunavil očičky, blahodárné paprsky na kůži rukou, na tváři, za mnou svět maleb na zdi a vysoký, hloubavý, ruměný restaurátor (prkna, trámy, plátno)..*

Jindřich Uher chtěl poznat všechny bulharské památkové rezervace, skanzeny, architektonické a kulturní skvosty. Zajímala ho bulharská hudba, která se mu už nezdála vůbec jednotvárná, spíše hornatá jako krajina kolem (v knize *Balkánská epopej: Napadlo mne, že ta melodie je stejně hornatá jako krajina, kterou jsme sem cestovali z Velkého Trnova*, str.143). Chtěl vědět, zda její melodická rozkolísavost je starobulharská nebo je ovlivněna orientálními tureckými melodiemi.

Tureckou hudbu nazval Uher *naříkavou*. I přes dlouhý a blízký vliv Bulhaři prý ztvárnili hudbu po svém. Často si opakoval myšlenku, čím by byly národy bez svých písní! Kládl si otázku, zda bulharský zpěv a hudba jsou *přechodem* mezi naší západo(slovanskou) melodikou a jižními projevy (tureckými). *Opájím se bulharskou hudbou jako vlnami moře* -- zapsal si Jindřich Uher do deníku.

V Žeravně si literární tvůrce J. Uher prohlédl rodný dům klasika bulharské prózy Jordana Jovkova (1880–1937), pero, jímž psal své *Staroplaninské legendy*, i fotografie, které Jovkovovi sloužily jako předlohy jeho postav, podrobně si zapsal perský způsob tkaní koberců, prohlédl si dům dalšího žeravnenského rodáka Savy Filaretova (1825–1863) (Uher si jeho jméno mylně zapsal jako Filaterov), absolventa ruských středních a vysokých škol, organizátora bulharského světského školství. Filaretov cestoval po řadě evropských zemí, byl mj. také v Praze, kde se seznámil s P. J. Šafaříkem, V. Hankou, ve Vídni s Franem Miklošičem a s dalšími slavisty. A na konci Uhrových dosti podrobných záznamů věta: *ticho tu plyne*.

Po týdnu *intenzivního pobytu a práce* (jeho slova) si dne 10. června 1976 večer Jindřich Uher zapsal: *Tak tedy Žeravna. Ležím v místnosti, jizbě stylového domu. Za mřížemi okýnek zahrádka a pohled na vlny Balkánu. Chladno, ale slunečno. Vypjaté údobí mé práce se blíží ke konci... Dnes jsem se už cítil unaven, celkově se však snadno učím žít ne zbrkle.*

Při návštěvě městečka Kotel Jindřich Uher nezapřel znalce lidových nástrojů a lidové hudby. Zajímal se o zdejší speciální hudební školy, v nichž se žáci učí hrát na lidové nástroje (např. na gadulku, kaval a gajdu) a tančit lidové tance. *Jak rozvíjejí lidovou tradici, jak se vyrábějí staré hudební nástroje apod.* O tom popsal Uher mnoho stránek svého deníku. *Oni vlastně nemají rovnou, táhlou melodii, hned vzápětí ji musejí zvolnit. Pramení to v národu? Jsou právě neklidní, ale pomalí, důkladní (a vzteklí) a neumějí předvídat, „nic jim neuteče“. Také melodie se táhne jen krátce, hned vzápětí se začne vlnit. Jak ten Balkán – poznamenal si Jindřich Uher.*

Po týdenní *intenzivní cestě* (jak ji sám označil) dojel Jindřich Uher na Slunečné pobřeží, kde se nechal unášet modrým mořem a *kde vlny odzdola a zdáli šumí (na tyhle vody hleděl Ovidius...)*. *Jednu chvíli se objevil oranžový, veliký měsíc. Nyní je za mraky. Dám se trochu do pořádku a prožiju tu třeba pár dní – snad i s poezií a až přijdu domů, obejmou oběma dlaněmi ten strom nahoře na Habří a vzpomenu na tuto chvíli... Na městečka stopená v horách.*

Básník se nechal inspirovat k lyrickým a věcným záznamům i k mnoha veršům. Do *Černomořského deníku* si hned druhý den pobytu na Slunečném pobřeží Uher zapsal báseň:

Být sám sebou/ neusmýkán/ osudem vodami/být tak pln/ jak moře vody/ jak Balkán trav/ jak žena něhy/ tak naplněný skutky/ je těmi s erbem cti/ v té vteřině o tom přemítám/

kdy moře bouří příbojem/ a trubky zdáli věští song/ a ženy chodí sem a tam/ a pláž je plná písku/ a parník v dáli/ jako velký oslík hýká/ Být tak sebou si jist/ jak neměnná je hudba moře/ sudba.

Část uvedené básně (deset veršů) v upravené podobě zařadil Uher na závěr svého vyprávění o Velikém Trnovu. Srovnejte:

*Být sami sebou
neusmýkani
staletími, osudem.*

*Být plni myšlenek,
jak Jantra třpytu,
jak Balkán trav.
Naplnit svět skutky,
leč jen těmi s erbem cti.
Neměnná je hudba řeky,
mění sudbu člověka.*

A ještě než Jindřich Uher začal psát *Dopisy moři*, naskicoval další báseň: *Zvednu oči a vidím tě/ moře/ z pohodlného lehátka/ které mění svůj tvar/ podle polohy pohodlného těla/ A odzdola volají hlasy husky/ a na kříži hřeje ba pálí slunce/ a vzduch je pln prazvláštního šumu/ A rackové se zase vskutku chechtají/ Jako stařenky v horských vesnicích/ nemohou nečinně sedět/ tak i já s perem v ruce žiju.*

Moře, v tomto případě bulharské Černé moře, se stalo pro Jindřicha Uhra silným inspiračním zdrojem. Sám vzpomíná, že jeho první dotyky s mořem byly těsně po 2. světové válce, když Jugoslávec Stančević zpíval v operetě doják *Hvězdy hoří ve Splitu nad mořem*.

V Uhrově deníku čteme: *Ten namodralý odstín moře, nebe včera při západu slunce! Těším se tím, že popisuji události, své úvahy, svá pozorování, a dělám si bezmála celý život. Každý jsme holt nějaký... z dětství si nepamatuji ani tak pohádky, ale tátovo vyprávění o tom, jaké to bude po válce, jak půjdeme na Klajdu a dáme si chleba s máslem (nedostižné za války) a tvarůžky, anebo jak si táta zařídí dílnu a budeme tam mít všechno poskládané. To mně musel vyprávět stále dokola. Příběhy ze života (později příběhy o umění...).*

Když Jindřicha Uhra při jeho první návštěvě Bulharska v roce 1973 z Plovdivu odvezli do Burgasu a do Nesebru, své první dojmy zachytil takto: *moře mělo barvu tmavé oceli, čnělo jako masiv. Zde jsem cestou vzhůru od loděk a moře do restaurace uslyšel, že rackové vskutku křičí. Cesta do Istanbulu (přes moře). Zde je konec Evropy. Tam už je Asie. A o něco dál: moře mělo ráno bílou, v poledne zelenou (a večer) modrou barvu.*

O tři roky později měl Jindřich Uher možnost znovu vidět všude jemnou modř nebe a tmavou modř moře... V *Sozopolském deníčku* (1979) si zapsal: *a dopoledne to moře tak modré. Už vstoupilo do mého života a nemohu bez něho být, protože někde ve vnitrozemí jsou kláštery, češmy a proudící vody... Nejčastěji označuje moře jako modré, modravé, ultramarínové, jako kovovou modř, blyskotavou pláň aj. Bulharsko připadalo Jindřichu Uhrovi chvílemi jako bačkovské loubí... a když plul po moři, opakoval si: Černé moře – budiž pochváleno!*

Několik Uhrových spontánně vzniklých básní vešlo do knihy *Balkánská epopej*. Některé jiné básně v Uhrových denících zůstaly podle mého soudu přece jen nedokončené, nedotvořené, nedotažené, tudíž tak či onak torzovité. Mnohé verše v jeho denících jsou však nesporně zralé, hotové. Zejména ty, kterým dal společný název *Z dopisů moři* (možná je to tak trochu narážka na Ovidiovy *Epistulae ex Ponto*=Listy od Černého moře nebo jejich volná parafráze).

Až mi budeš moře všední/ jak hrdinům povídek z Čechova/ pak přijdu hledat jiné pevniny/ z nichž bych dohlédl k novým/ a novým vzrušením/ Ale zatím tvé chladivé objetí/

když musím pokr/ tak sebou zcela pohlcen/ tvé dno na mé kůži/ tvá bílá plachetnice a žlutý/ padák odvažlivce letícího za člunem/ tvé ženy přidržují si ňadra dlaněmi/ tvá modř tvůj ultramarin/ tvé zoubky hřbítků/ tvé splnutí s obzorem/ kde z nás v Čechách je vždy jen hlína/ tvé všechno mne znovu/ nalézá užaslého jako poprvé.

Na další stránce deníku si básník poznamenal, že *sedí za sklem, hledí na moře, slyší ho a vnímá.*

Moře tvá modř/ jsou rozpuštěné oči/ princezny Labadakan/ bílé obloučky tvých pěn/ vějířky jejich zoubků/ a červené slunění na břehu/ kapky krve ze srdce/ anebo z prstíku/ jen poranil se o trn/ akátů a tak omamně/ zní že šeptá tma/ sterými ústy kolemjdoucích/ korzujících/ žen to prokleté slůvko/ Labadakan/ Ta báj/ o dívce jež utonula v moři (chybně v loři)/ modrém jako oči milencovy/ co utonula v šumění/ a v zapomnění Nebohá/ oklamaná princezna/ Labadakan Tvé pěny/ moře jsou svatební krajkou/ již se nedočkala/ utonouti v tobě moře/ tak krásné ve své netečnosti/ k hoři člověka/ Labadakan// Jak nádherná věc/ a pak stát se popelem moci psát verše/ ne proto abych se vymluvil/ ale třeba pro rovnou čáru obzoru/ jež dělá tmavou modř o světlé/ moře a obloha/ u nás tak modrá/ hluboká/ zde tváří v tvář marám vod/ lehounce zbledlá/ Nemohu se na tebe vynadávat/ moře/ od mysu Emine po Nesebar.

A na další stránce následující verše: *Vržen do volného dne/ já jenž spoután povinnostmi/ (jež jsem si sám uložil)/ najednou nevím co počít/ s hlavou a srdcem/ těmi vřídly touhy a fantazie/ Sladká nevinnosti/ jsi trpká pro toho/ kdo posedlý neklidem/ na pochodu vnímá život/ však zanic by se nevzdal/ té výsady planout/ jasně vytrvale dlouho/ a pak rozpadnout se v prach (škrtnuto).*

Jindřich Uher byl okouzlen Nesebrem, jeho polohou, jeho mořem a jeho starými památkami. Ve svém deníku mu věnoval mnoho stránek. Z nich pouze nepatrná část vešla do jeho *Balkánské epopeje*. V Nesebru se skutečně cítil šťastný. Mnohokrát jej prochodil po pobřeží, po obvodu (kolem moře) i křížem krážem, po hradbách. Usedal na kámen v malé zátocce a pozoroval moře. Míval dokonce své dny moře. *Moře se mně stává samozřejmým, ne však zevšedněným – to ne! Ráno pojedu sám ještě na Nesebar – pochodit místy, kam zasadím nějaký „svůj“ příběh...*

Pokaždé návštěvě Bulharska a Černého moře objevoval něco nového, do té doby nepoznaného, obdivoval to prorůstání historie do dnešních rybářských chýší (kus zdiva pod stříškou v sousedství domu).

Ze zápisů v Uhrově deníku jsem nabyl dojmu, že jeho lyrická duše bývala nejšťastnější, když bývala sama. Básník často psal o sobě jako o samotáři. Nejlépe mu bývalo v jeho netísňící samotě. Rád o samotě hleděl na lunu nad mořem. *Protože teď jasně pla-*

noucí měsíc (jako nad Žeravnou) lije své světlo po moři ještě více do šíře a já stále pootevřenými dveřmi přikryt dekou slyším, jak temně promlouvá moře. (Kdysi jsem začínal popisem slunce nad Lišní... A nebylo to méně!)

Sedím a myslím na tebe/ ač tě mám na dosah/ a hladím tvou pleť pohledem/ je bleďá barva luny/ jež rozpouští svůj svit/ a bezostyšně nahá/ plyne tone utápí se/ v tvých vodách ve tvém objetí/ řecká luno poblíž Mesemvrie/ luno Římanů i Thráků/ luno pravěká ty nestárneš/ koupeš se ve svém moři/ jak družka chána Asparucha/ jehož kuň kopyty rozstřík písek/ jenž chutnal jsem dnes bosou patou/

Kulatá mámivá nedostupná
pobledlá vzrušující nepřístupná
jeví se mi luna mořem zahalena
v dlouhý mléčný těžký šat
luna rozplynulá ve vlnách
luna mému srdci na dosah
luna plná odříkání
luna které díkůvzdání
píši na útržek listu v kavárně
zatímco venku tepe koník kopyty
a dláždění ho šťastně vnímá
a mně hřbítek mrazík jímá
krásou jat a do ní vnořen
opojen jak vínem mořem
a vůněmi hroznů akátů
jež těžce tu kolem z korun visí
dnes jak v antice kdysi
když Ovidius byl sem vyvržen
a musel zřící se všech žen
a hledět na pleť moře
v něm luna roztopila cín
jenž chladně vře Prost vin
se básník trápí v sobě
vydán všanc náhodám i době

Měsíc pluje k Nesebru
člověk k člověku se druží
v páru korzuje teď po avenue
mořem láskou zmámený
jde kdosi pískem po břehu
ten jednou zemře na něhu
jí zadusí se bláhový
plachtí jak racek však na zemi

*jsou cesty přesně vyznačeny
a mimo zemi cesty není*

Jsou to vesměs krásné hotové verše, které nevyžadují již žádných oprav a úprav.

V Uhrových zápiscích z Bulharska a především z Nesebru a vůbec z pobytu u Černého moře jsou nejčastější obrazy měsíce, moře a touhy (satan nostalgie) po domově. *Opět sedím přikryt dekou a jen zvednu oči, vidím měsíc nad mořem. Tato slova je třeba číst po čase doma ve svém pokojíku...*

Jindřich Uher dokázal hledět celé hodiny *na tiché, mírné moře, že ho není slyšet, jen občas šplouchne vlnka. Hleděl v tichém údivu, jak na ostrůvcích v moři stojí rackové velcí jak slepice a nebe je modré a moře je modré a napravo v zátoce k Nesebru se mihotá zrcadélko vlnek (slunce v nich). Větrík mne ovívá, čepičku na hlavě, jsem šťastný (už aklimatizován) a rackové od Nesebru volají.*

V takových chvílích Jindřicha Uhra často zabořila touha po nezvalovské poezii vnímání života a po jeho Habřívě v rodné Líšni. Svůj *Den moře* zachytil Jindřich Uher takto:

*Tiše šumí mírně moře
kopyty klapou koníci
a pranic mne neláká
ten svět uhlazených mužů
se zlatými prsteny na malíku
a dívek které samy sebou nejsouce
staví svou nepřirozenost na obdiv
a přece byly též dětmi
které pobíhají mezi stohy
zatímco jejich němečtí otcové
je okřikují hrdelními hlavami
Ale ony nedbají a dělají fanyny
před tím pánem se stříbrnou
hůlkou na podiu
a hudba se line a zoubky
blýskají a servírka ručně
pozdrží pohyb otvírá lahev
a je to věc tak potřebná
neboť lidé se chtějí bavit
a je to vše tak proměnlivé
tváří v tvář moři
které nedbá a neholedbá
se svými vlnami ač by mělo čím
moře dodala
olovnatá pláň
moře nestálá stálost sama
jak daleko má od mužů a žen
kteří loví a loví*

*vzájemně pohledy
ale vylovit tučnou rybu
opravdové lásky ve snu
a snad jsem moc přísný
a rozhodně kávu nechutnám
ale moře se mnou souhlasí.*

Jízda milenců i rodinek v kočárech, které kočírovali černě odění muži a cinkaly zvonky, byla nesebarskou atrakcí pro turisty. Básníka Jindřicha Uhra však inspirovaly k následující básni:

Kopýtka tepou/ klapky klap/ jeti tak s tebou/ po vlnách// nebo aspoň v kočáře/ s černým fiakristou/ jenž mlasknutím rozkáže/ a něhou čisto/ přeteče pohár/ jak s oranžádou/ jež uhasí požár/ vznícen žízni zrádnou.

A po vzpomínce na Tábor, na Prahu, která je pro mne symbolem všeho, co pro mne znamená poezii dálav a touhy... (tedy ne domova), čteme v Uhrově deníku verše:

Ve víření ubrusů/ jež poletují jako křídla/ čepců jeptišek/ když chodívaly českou vesnicí/ v poletování květů akátu/ jehož ovívá asijský vítr/ za pochechtávání bulharských racků/ dopřím svou nes café/ a vím, že zítra se vrátím/ a je mně tak dobře.

Zápisky v deníku jednoznačně dosvědčují, že Nesebr, černomořské pobřeží a Bulharsko vůbec byly pro Jindřicha Uhra silným inspiračním zdrojem. Na břehu moře býval básník nejraději sám, jako ten racek veliký. Rád kráčel po zmechovatělem kameni mola v přístavu. Protože *snít mohu jen sám* – zapsal si. Prožíval krajinu, která přiléhá k moři. *A je tak všední, samozřejmá, nezplážovaná, nezturistikovaná, a proto velmi půvabná... domácká a přece exotická.*

V Nesebru zažil Jindřich Uher *pálivé slunce, chladno i hustý mně tak známý balkánský déšť (jak jsem míval kdysi rád déšť!)*.

Poslední chvíle před návratem domů se nepopsatelně těšival. V roce 1981 v Plovdivu diskutoval s Karlem Misařem o tom, kde může člověk žít. A na rozdíl od Karla Misaře Jindřich Uher hájil svůj názor, že *domov je nezastupitelný duchovní pocit, a víc než to...* A před návratem domů (v prosinci 1981) si do deníku zapsal: *vždyť já se tak rád vrátím domů, pro ty návraty, pro tu polaritu cesty – domov vlastně podstupuji různé štrapáce... to jsem včera Karlovi trochu zastřel, ale není to pravda, těším se domů, moc – domov to není jen jeden „rodný dům“, to jsou vazby...*

Poslední chvíle před odjezdem využíval Jindřich Uher k tomu, aby ve verších zachytil všechny své dojmy, zážitky, úvahy, svůj obdiv k moři i k modrému Balkánu. Téměř všechny jeho básně, jež vznikly v Bulharsku, jsou bez názvu. Jednu však přece jen pojmenoval.

NAD MOŘEM SE ŠEŘÍ

Šeří se

šeří se nad mořem

a vzduch provanut a pročištěn

opíjí,

opájí (proniká)

a do očí vstupuje zeleň
a srdce sladký trn návratu
žlutá pláž
horký písek deštěm ztmav
a zdáli trubka vřeští
stříbrně se pne
a šplhá výš a výš
nedostihne měsíce
jenž možná v noci dnes
jak včera
nahore bude plát
terč
bílý gombík
z šatu dávno rozpadlého muže
jenž tudy jel na Nesebar
kopyty rozstříkoval písek

Moře mlčí
bouře dozněla
jen zvuk kopyt
po dlaždění
fiakrista veze milence
stromořadím
proniká to ticho
které osamocuje
které vysvobozuje
Soumrak nad mořem
je modrá dlaň
jíž se dotkla něha
tvého čela
tvého srdce

Sem a tam
jdou lidi mokrou dlažbou
Dělnice na pobřeží
a moře k tomu mlčí
a moře mlčí vůbec
a je smutně modré
přiklopeno soumrakem

Slunečnický
sluníčka sedmítečná
na žluté paži pláže

*kůže drsná pískem
tak jemňoučkým
že palcům je slastno
vnořit se v ten drsný prach*

*ten jenž jde dunami
z poloostrova na pevninu
ten jenž hledá
jenž jde a ví že našel
ten je šťastný
když soumrak pije den
až zpije jde do noci
němé nemluvné tajemné
noci nad mořem*

*Tiše se rozplývá den
v soumraku neslyšně
mámí smysl noc
ještě není ale tušíš
v tmavnoucí barvě moře
v tom mizení čáry obzoru
jež rozplyne se v nic
a bude noc
a začnem život snů
na lůžku odpočinku
zapomění a lůžka nad mořem*

xxx

*Stará žena navléká mušličky
za vraty domu ostrova Nesebar
Stará žena lakuje mušle
a ony se nezdravě lesknou
Tak dáváme přírodě tvar
který jí nepřísluší a sebe
ochuzujeme vlastním násilím.*

Pro Jindřicha Uhra bylo značně těžké se rozloučit s místy, která si zamiloval, k nimž měl už intimní, vřelý, láskyplný vztah. Proto se tak mučivě loučil s Nesebrem. Poslední procházka po známých a zamilovaných místech, poslední šplouchnutí vlny jako odpověď na básníkuv pozdrav. *Tou žlutou cestičkou dole mezi keři jsem vyšel na břeh, poznal si básník, vyzul se, ohrnul nohavice a vydal se cestou svých snů. Je dobře, spokojí-li se člověk s „málem“.*

Racionálně myslící tvůrce se v denících vyznával z toho, že nesnáší lidi kupčící se vším, i s city, že raději se dívá na jemný dívčí profil. *Mám v sobě spíš kousek goethovského obdivu k Ulrice, něco z toho, co hledal Faust... (s dovolením) není to nějaká „výhra“, ale jsem to já, a jak stárnu, tím hlouběji se do toho propadám. Jsem tedy naivní, budiž, ale... nebudu snít k tomu, už nic.*

Starý pane/dál klavír mi zní v duši/či spíše v uších/a třeba jsou podniky onačejší/Vaše snaživé brnkání/mě zkrátka vzalo/netleskal jsem vám/to je pravda/za to hledě na prosvětlení/krabice lustrů/byl jsem s vámi/a vy jste mne tak potěšil/že vám to musím říct/ i když se to nedozvíte/neboť zítra odjždím/ze Slunečného pobřeží/od Černého moře/Nejspíš jsem nezměnil svět/ale udělal jsem pár věcí dobře/a tak klidně jím svůj chléb/a hledím vám zpříma do očí/ Nemyslete si máme spolu//leccos společného dělníci i když už dávno nemísím hlinu/a možná vám to trhne koutkem/ žvanit nebo nechápavě číst/se budete ptát proč nám to říká? /Nepíši to ani tak vám/vskutku ten rybář ve svetru/a v čepici na své loďce/jehož jsem pozoroval v Nesebru/věděl že nemůže dát úlovek/pod cenu kterou požadoval/A tak si raději chtěl vzít zpět/co překupníkům se zdálo býti drahé/Ale doplatili mu řádně/Tedy ne pro toho rybáře/jaká i pro jiné muže těžce pracující/neboť já též perem pracuji/ale těm povalečům/překupníkům ducha/kupčikům s láskou a city/těm... jenže oni to stejně nebudou číst/Tedy komu vlastně moje poselství?/Nevím a nepátrám po tom/jako vy plníte svůj život po okraj/neptajíce se zbytečně marně/tak i já vedu po papíře pero/v jakémisi nejasném tušení/ že to bude někomu k užítku.

Už v dětství Uher toužil a snil jít volně volnou krajinou a přijít k moři, moři na dosah (je v tom něco z Jefferse). Moře už důvěrně poznal. Pozoroval jej brzy ráno, kdy si kohouti bez přestání předávají skřehotavou polnici jako štafetu, v podvečer i v noci. Vznikly v deníku celé stránky lyrických úvah, kterým bude třeba věnovat samostatnou pozornost. V Uhrových reportážích se totiž objevily později pouze ve zlomcích. A právě v tom je ta moudrost, vidět víc, nadchnouti se, být znovu a znovu udiven modří moře jako zelení listí na Habří, které s podzimem stále víc zlátne... Modré mořské vody, které pohledem objímal, jej vedly k úvahám, ke vzpomínkám na Habří a k lyrickým veršům nebo k celým náčrtům básní:

Tichá náves/jak husy kejhání/a vůně heřmánku/na pankejtu//Vidím ji z terasy/nad mořem/slyším klinkot/jejího klekáníčka/když hledím na zvonec/parníku do Istanbulu/bílý husí brk (krk?)/teď podobá se křídlu/plachetnice/a rybář ve svetru/dědu sadaři/tichý úvoz voní senem/Kolébá se žebrňák/kolébá se bárka Soluň/v nesebarském přístavu/Tiše vnímám vůni lesa/zas jinak páchne rybina/škebličkami zdobí šíji/kamenitou strohost svou/ Moře mlčí/moře nepřizná se/jak na ně kdosi vzpomíná/když vyvržen je mezi lesy/jako vzdálen smrkům/došel jsem až na pobřeží/nyní já...

Náš reportér a básník se domníval, že kraj poznáš po jazyku a po chlebu, vracel se vždy do stjených míst a tvořil:

*Až tvé oči přestanou vyprávět
uzavře se mi svět tvými víčky
a tvá pozemská přitažlivost
opustí tvé vesmírné lokty*

*Pak budu opět odpoután
od tvé tělesné stálice*

*a vydám se jako meteorit
dobývat jinou planetu*

*leč sotva se ji dotknu zasyčí
mlhoviny mých představ
takže zaniknu dřív než ty
zřítelnice celého mého života*

Jindřich Uher si koupil v Bulharsku kožíšek a velmi se těšil, jak mu bude dobrý v zimě v Líšni. Patrně odrazem této skutečnosti jsou také následující verše:

*Od hlavy po paty v kožichu/z bulharských beránků/jdu ulicí a v oknech/září drobné
světlušky umělé/svíčky a koule na smrčcích/ověšených sladkostmi a třpytkami.*

Pod těmito verši si básník do závorky poznamenal, že vzdálenost má křídla obrazotvornosti, která se živí masem skutečnosti.

Když viděl kvést růže u cesty před schody, které ozařovalo světlo lampy v Sozopolu, kde má jeden starý dům nad vchodem lucernu, vedlo to k následujícím veršům:

*Tváří v tvář oceánu samota
rozkvétá
v tvé duši položená napříč
(jako) v hrdle námořníka
kerým zmítá
dálava i návrat*

*Sozopolské útesy
lišejníkem obrostly
jak tvé touhy
za jediný rok dlouhý – pouhý*

Následující verše se zrodily, když mu kraj nalil do mísy moře, které se do něho hloub a hloub nořilo: Na fialovém nebi bílý měsíc/sozopolský kraj/mi nalil moře do mísy/když stonásobně červeně/než řecká keramika/zapadalo slunce za Strandžu/a modré kvítky na mechu/mi připomněly Vysočinu.

Pobyt v Sozopolu v létě 1979 měl pro Jindřicha Uhra mnoho podob:

*Dům dá klid/ spočinutí/ po vlnobití moře/ které zahltlí sluch /srdce/ a rozehraje nervy/
jako loutna (škrtnuto) je tělo (gadulka)/ ozvučnice/pocitů a nálad těchto dnů.*

Jindřich Uher věděl, že ještě v zimě bude vzpomínat na léto v Bulharsku: *Všudy-
přítomný skřek racků/plní horký vzduch/spolu s šumotem moře/pouhých čtrnáct dnů/jak
mnoho na celou zimu/tam nahoře u nás v Evropě.*

Básník se těšil domů, protože vrátím se a budu si číst v korekturách Balkánské epejeje, a také ve II. vyd. Ptáka (Kam usedl pták – poznámka moje ID) – to poezie takové potěšení neposkytne, to je spíš trýzeň, pochybnost...

A při posledních procházkách před odjezdem zcela sám uvažoval ve verších takto:

Hle, „je“/řikáš/ale ne/ono „bylo“/V tom okamžení/se přítomnost/v to co není/(leč bylo)/mění// Šumí déšť v listech révy/pod košilí zlátne kůže/slunce v dálce nad mořem/chudokrevným nepomůžte//Bud' se musíš umět vznést/nebo řádně ponořit/prostřední jsou trestání/vodnatými žilami/čas jim v srdci netepe/den jim zmirá před úsvitem.

Jindřich Uher nechtěl tyhle poznámky vydávat za verše. Nechtěl se podobat, jak si poznamenal, *těm starým oslům, kteří své já rozhlašují všude a vydávají za poezii, že někdo byl u moře a měl nějaké pocity, to ještě není důvod k tomu, abych je vydával ve verších ...* Byl šťasten, že byl vskutku členem spisovatelského svazu. A když byl na pochybách, přesvědčoval se, že snad je to tím, že *VÍM, co je poezie a taky vím, co poezie NENÍ.* A jak si poznamenal do deníku již v roce 1973, *být básníkem znamená neustále „potěžkávat“ život.*

Život znamenal pro Jindřicha Uhra tvorbu, třebaže si poznamenal, že *žít – to je něha k pláči.* Nikdy ho však neopouštěla touha po životě:

Není vám nic do mých snů/a já tělem jsem přitom mezi /mé sny jsou mé/vámi/i srdcem/a vším ostatním/ale navíc ještě mám sny/a ty sny jsou mé/a já jimi sílím/(někdy se i oslabuji)/a já je potřebuji/mé sny/mé touhy/které jsou vrcholem/neboť uskutečněné sny/zanechávají lítost/neuskutečněné touhu žít.

II.

Jindřich Uher a bulharská literatura

Jindřich Uher byl nadšen ze setkání se skytským uměním na výstavě v bývalé mešitě a hlavně ze setkání se svými bulharskými kolegy – s holohlavým a česky hovořícím básníkem Vätjem Rakovským (1925–2008) a se starým dědulou s kticí a brýlemi básníkem Atanasem Dalčevem (1904–1978). Jejich hovor se soustředil na to, co to je být světový. Podle Uhrových poznámek je nejdůležitější být známý doma, mezi svými. Nemůže být člověk světový, není-li uznáván doma, nečerpá-li z domácích pramenů.

V *Černomořském deníku* má Jindřich Uher také postřehy z dovolené, kterou tu trávil v první polovině srpna 1976. V něm jsem poprvé objevil strohou poznámku o tom, že by chtěl z bulharské poezie překládat. Inspirovalo ho k tomu básnické dílo Gea Mileva (1895–1925), *který kreslil, překládal, psal melancholické básně (experiment s vizuální poezií) ... Rád bych ho překládal – zapsal si náš básník.*

Druhým bulharským básníkem, kterého Jindřich Uher pro sebe objevil a kterého chtěl překládat, byl Dimčo Debeljanov (1887–1916). Ve varnenské knihovně si vypůjčil jeho verše. Seznámil se s jeho básněmi a s jeho životem a zapsal si: *dělám si obrysové poznámky a přepisují doslova několik básní, které přeložím doma – nebyl to vůbec „idylický Koprivštičan“!*

Již před svými cestami do Bulharska se Jindřich Uher začtl do historických románů Emilijana Staneva (1907–1979) o preslavském knížeti *Legeda o Sibiru* (česky 1977) a *Ancikrist* (česky 1977). A často uvažoval o využití postupů a myšlenek bulharského tvůrce ve svém díle. Výraznými velkými písmeny si poznamenal: *povšimnout si způsobu, jakým Stanev používá faktů, jak je převypravuje, beletrizuje, jak údaje z „dějepisu“ včleňuje do novely.*

Jak z *Legendy o Sibiru*, tak také z *Ancikrista* si Jindřich Uher dělal výpisky celých odstavců, v nichž autor zachycuje fakta, myšlenky a prostředí. *Přál bych si nějak přimět duši k meditování (pod vlivem Stanevova Antikrista, kterého teď čtu?), ale to učiním až v dalších básních. V takových chvílích, jako je tato, bych chtěl (opět) porovnávat, potěžkávat svůj život, ale je to počínání pošetilé... zapsal si do deníku. A jinde se zase přiznával k vlastním úvahám: mít ďábla v sobě je „poučení“ z Ancikrista Stanevova. Jsou Bulhaři předurčení k dušezpytnému přemítání? ... Pod dojmem četby Ancikrista se mně vynořilo dvojverší z dětské modlitby:*

*tělo, svět, ďábla přemáhám,
na tvá vnuknutí pozor dávám.*

Mudrování Stanevova Ancikrista se mu zdálo spleťité, neboť se v něm prolínají historická minulost a současná realita.

Ze setkání s V. Rakovským byl J. Uher nadšen. Popsal jej dost výstižně: *vídný, pozorový, skromný, jemný, osobnost, zpřízněná duše*. Poznal se s Pavlem Matevem (nar. 1924). Po návštěvě Rilského kláštera, kde toužil tam prožít aspoň jednu noc a kde pronikl hluboko do bulharských dějin a po setkání s básníky dostal jeho pobyt duchovní naplnění.

V deníku z června 1978 najdeme také toto: *Chajtov: Konec písně/Rofínka/nemocná, její matka/z čeho je nemocná?/proč velký žal./Z lásky nebo je jí líto/ Výbavy*.

Jindřich Uher debatoval s básníkem Nikolajem Känčevem (nar. 1937), poznal Georgiho Karaslavova (1904–1980), kterého navštívil u něho doma a udělal si podrobnější poznámky o jeho životě a díle, o jeho románech *Spořilov, Z Lidic do Banské Bystrice* aj., Karaslavov mu z paměti zarecitoval Wolkrovy verše, poznal Nina Nikolova (nar. 1933), Radoje Ralina (nar. 1923–1994) (*TYP, čepice, vlasy, vousy, oči*), Damjana Damjanova (1935), Liljanu Stefanovovou (nar. 1929), Stefana Caneva (nar. 1936), poznal pomník a verše Christa Smirnského (1898–1923), ruskou teatroložku Ninu Ponomarjovovou. S Ljubomirem Levčevem si nepadli do noty (např. *tady Levčev pánbůh – satirik – lyrik- bombastik, a kdo ho zná u nás?*).

V roce 1981 se Uher seznámil s básníkem Michaiilem Berberovem (nar. 1934), který je o dva roky mladší než on. Chtěl si koupit jeho knížku *Moreto se završťa* (1974, Moře se vrací).

Básníku a překladateli (zejména ze slovenské poezie) Dimitru Stefanovovi (nar. 1932) poslal *Balkánskou epopej* a rukopis veršů. Stefanov mu slíbil, že napíše o knize do bulharského literárního tisku. *Moře, špačkové poskakující ve vinici, kočky krčící se na cestě mezi ploty, klusající nebo hýkající oslící, domky s verandami, kde žijí lidé, stařenky v černých šátcích – takto je tu zemi třeba mít rád* – zapsal si přítel Jindřich Uher.

Ve starobylosti míst, která J. Uher v Bulharsku navštívil a pak umělecky zachytil ve své *Balkánské epopeji*, hledal a nalézal jen to životadárné. Těto zemi pod Balkánem se Jindřich Uher vyznal verši: *Vyvřel jsem jak kámen ve tvém náručí / ... / Máš mne v područí./Madona, ikona, amen.*

III.

Jindřich Uher, srbská poezie a Černá Hora

V Jugoslávii byl Jindřich Uher pouze jednou v roce 1990 na dovolené v letovisku Bečići nedaleko Budvy a na výletě ve „vnitrozemí“ Černé Hory. Poznal zemi a lid i jeho způsob života. Srbskou a černohorskou poezii znal převážně jen zprostředkovaně především z toho, co vycházelo u nás v literárních přílohách denního a periodického tisku. Básně, které se mnou Jindřich Uher překládal pro antologii moderní srbské básnické tvorby *Nekonečný modravý kruh*,²⁷⁶ mu poskytly možnost poznat často neotřelé metafory, odlišné postupy a výrazové prostředky.

To, co si J. Uher zapsal do deníku o své lásce k Bulharsku, platí rovněž pro jeho vztah k jižním Slovanům a k Balkánu vůbec. Básník měl rád jižní Slovany, jejich literaturu a kulturu. V rozhovoru pro slovenský *Literárny týždenník*²⁷⁷ vyjádřil Jindřich Uher také svůj názor na nedávnou *pálčivú problematiku balkánskeho národnostného kotla* (jak zněla část otázky) mj. takto: *Južní Slovania boli pre našich predkov vzorom statočnosti, príkladom odporu proti utlačovateľom / ... / Južanská krv je iná ako naša, ľahšie zovrie, nedá sa spútnať. Azda preto vyhlasoval Jiří Mahen, že je úrodné nazrieť južným bohom do tváre ... Dnes sa mi všetko javí v trochu inom svetle, najmä dávne jadro sporu na Balkáne – náboženstvo. „Čo kresťanstvo – slabý krížik z lípy – proti meču modro kalenému?“ ... bratia dvaja sa bijú kvôli viere, na tisíce bojovníkov s nimi ... Či nie sme aj bez toho bratmi? Aj keď je naša zem malá, môžu sa tu pomestiť obidve viery – vraví Petar Njegoš.*²⁷⁸

Když jsem Jindřichu Uhrovi nabídl počátkem října 1995 spolupráci na překladech srbské moderní poezie, řekl mi, že ještě nikdy verše nepřekládal. Bylo to pro něho poetické intermezzo. Přibyl k tomu večer makedonské poezie, kde slyšel slova chvály od lektorky Bistrici Mirkulovské, že mluví jako básník. To byl jeden z dalších impulsů, aby se pustil do přebásnění veršů srbských autorů na základě mého podstročnicku. Byli to autoři různých generací, rozličných směrů a poetik: moderní lyrik Miloš Crnjanski (1893–1977), bývalý meziválečný surrelaista Aleksandar Vučo (1897–1985), autor expresionisticky laděných veršů Rastko Petrović (1898–1949), meditativní lyrik Momčilo Nastasijević (1894–1938), surrealisté Dušan Matić (1898–1979) a Oskar Davičo (1909–1989), jeseninovsky laděný lyrik Slobodan Marković (1928–1990), insitní básník Dobrica Erić (1936), básník estrádních veršů Branislav Petrović (1937), tvůrce nejedné bouřlivácké a surrealistické básně Božidar Šujica (1936), autor četných sonetů Slobodan Rakitić (1940), bouřlivák a elegik Rajko Petrov Nogo (1945), básnířka Ljubica Miletićová (1948) a modernista i tradicionalista Nenad Grujičić (1954). Dlouho se odhodlával, obával se, zda to svede. Jejich básně označil v deníku jako *moderní zmateniny, které svědčí snad o zvláštnosti ducha nebo o poetické nedůslednosti*. Při práci na překladech necelých dvou desítek básní, z nichž mnohé musel dát do rýmu, si J. Uher uvědomil, že *někteří ti Srbové byli surrealisté*, a proto že jim málo rozuměl.

276 *Nekonečný modravý kruh*. Antologie moderní srbské poezie. Masarykova univerzita, Brno 1996, 252 strany.

277 *Literárny týždenník*, Bratislava, 27. ledna 1995, s. 1 a 11.

278 *Tamtéž*, s. 11.

Španělský filozof a estetik José Ortega y Gasset ho však přesvědčil, že překlad je samostatným uměleckým dílem a že každé dílo je výzva. Na překladech téměř dvou desítek básní ze srbské básnické tvorby 20. století Jindřich Uher pracoval několik měsíců, neboť byl *krásně vytížen*. Trápil se těmi zmateninami srbských básníků. *Je to divný národ – tihle jižní Slované* -poznamenal si do deníku. První část měl hotovou až počátkem ledna 1996. A v polovině února 1996 již dělal první kokretury.

Třebaže černoohorské pobřeží navštívil Jindřich Uher pouze jednou (byl na dovolené s rodinou), často se mu ve vzpomínkách vracely ty krásně prožité chvíle. Kdykoli byl roztrpčen, kdykoli prožíval vnitřní krizi, *přivolal* si na pomoc zápisy a fotografie z pobytu u moře. *A moře je tak vzdálené, že jsem si vyhledal zápisy z Černé Hory. Někdy je člověk vším tak unaven, že by se nejraději vzdálil do snu nebo do hrobu. Ale žít se musí. Hledám všeobjímající formuli, není... Když jsem pak jednoho dubnového rána šel svým milovaným líšeňským Habřím, připadlo mi náhle, jako bych šel tím dlouhým chodníkem v Bečiči až pod skálu, dál se jít nedalo (proti sv. Stefanovi).*

A moře vonělo a tiše naráželo vlnami na břeh... (to Bulharsko, to bylo také pravoslavi. Odlíšnost od gotiky, co mne lákalo).

Z Mahenova výroku *podívat se jižním bohům do tváře je vždy úrodné* pro člověka vzal Uher část a použil ji jako název pro svou stopadesátistránkovou rukopisnou (bohužel nejsou peníze na její vydání) knihu uměleckých reportáží *Jižním bohům do tváře*.

Knihla obsahuje texty vztahující se k Moravě a *obrázky z cesty* do Gruzie, Arménie a do Řecka. Uzavírá ji však reportáž z Uhrova pobytu v Černé Hoře příznačně nazvaná *Rozloučení* (nesporně podle Mahenova *Rozloučení s jihem*).

Cílevědomý reportér Jindřich Uher, který si již dávno našel svůj osobitý přístup a vytvořil si vlastní poetiku, z jednotlivých střípků kultivovaně koncipoval historický i současný obraz svobodmilovného člověka malé, skalnaté balkánské země, jejíž krásné ženy i vojvody tak neopakovatelně zachytil v obrazech náš Jaroslav Čermák.

Koncem dubna 1996 dostal Jindřich Uher výtisky antologie srbské poezie *Nekonečný modravý kruh*, v níž byly téměř dvě desítky básní, na jejichž překladu se spolupodílel. Spěchal ji poslat svým přátelům (Oldřichu Rafajovi a Josefu Suchému) a poznamenal si: *První můj tištěný překlad!*

V deníkových zápiscích, ve svých vystoupeních a na besedách J. Uher nejdnou opakoval, že je ze *slovanského kmene*. Považoval za záštiplnou omezenost těch, kteří žvanili (a žvaní) o tom, že jsme součástí západní Evropy, a zapomínají (záměrně) na to, že např. Antonín Dvořák se prosadil *Slovanskými tanci*, Leoš Janáček psal *Glagolskou mši* a všechny ty ruské náměty proto, že byl národně vlastenecký. Při poslechu Stravinského *Obrazů z Rusí* koncem května 1996 si Uher poznamenal, že se opírá o folklor stejně jako on a pokračoval: *Je k neuvěření, jak ti hňupové se nás snaží „odslovanštit“ – ale což je to správné? A o dva měsíce později se utvrzuje ve svém přesvědčení, že národní identita musí být naše, slovanská.*

Nenadarmo Uher psal v *Deníku pošetilce* o Muchově *Slovanské epopeji*, podle níž nazval také své první významnější knižně vydané cestopisné črty *Balkánská epopej*.

IV.

Duch antiky a Jindřich Uher

V Řecku byl Jindřich Uher na jaře a na podzim roku 1987. V knize *Jižním bohům do tváře*, na jejíž definitivní podobě dlouho pracoval (dokončil ji až počátkem května 1995), je devět reportáží z Řecka, které tvoří celou její druhou polovinu.

V Mykénách se básník poprvé na vlastní oči utvrdil v tom, že *na tomto kousku země /.../, široce obklouženou horami Arkádie, začínají dějiny Evropy*. Zde si pod mykénským nebem uvědomil, že *v tomto roce 1987 lidstvo završilo už pátou miliardu svého počtu. Na čem se asi tentokrát uradí bohové, když už jim kdysi dělala starost pouhá hrstka člověčenstva?*

Jindřich Uher hledal klíč k poznání vlastní historie na Krétě, kde ho doprovázel Kazantzakisův Alexis Zorbas ze stejnojmenného románu. Když se rozhodl jet lodí na Krétu, zmocnilo se jej *jitřní, neotřelé, neokorálé a snivé vnímání světa*. Vypráví o Korintu, Olympii, o Heladě, Athénách, Parthenonu, Erechtionu, o Sunionu a lordu Byronovi, o Navplionu, Meteorách a Epidauru. *A pak Delfy, kde se člověka dotkne sám bůh slunce, projasní jeho myšlenky i srdce. Vždyť antická božstva byla jakousi schránkou mravnosti... Vzkřísit pojem svědomí – to je vzkaz Delf dnešku – domníval se náš básník.*

Všude v Řecku se Jindřich Uher reportér, básník i moudrý tvůrce přesvědčoval o tom, jak se mísí dějiny, mýty, moudrost, umění, dovednost, krása, dobro a šlechtnost. Kalo k' agatheia.

Často se později Uher k rukopisu svých reportáží vracel, zejména tehdy, když si uvědomoval, že s největší pravděpodobností *Jižní bohové* nevyjdou, stejně jako *Píseň Vysočiny*, román o Aloisi Hábovi a *Deník pošetilce*.

Zůstane mi jen trpké vědomí, že jsem tak trefně vystihl třeba Epidaurus (píše o něm prý H. Miller, což mě podnítilo k té poznámce), jakož i o celém Řecku v DUCHU toho, jak jsem to popsal i já ve „stopě“ Mahena. Ale to, co jsem tam prožil a pak ztvárnil, to mi zůstane. Vzpomínka na dvojí setkání s tím okruhem antiky ve fragmentech lázní v Epidauru, ten písčový „násep“ a na něm řada borovic, velké vedro a čekání deště a pak západ slunce v Navplionu. To nábržeří s mořem a horami v pozadí, jaro i podzim tam... – najdeme o mnoho let později v Uhrově deníku.

Proto se Jindřich Uher domníval, že by jeho cestopisné reportáže z Řecka měly být vydány. Ti „*Jižní bohové*“ jsou něčím mnohem víc než jen cestopisem, jsou velmi potřební lidem Evropy právě dnes!- zapsal si J. Uher v květnu 1995 do deníku. Často vzpomínal na moře, balkánskou zeleň i řeckou bělí kamenů, na nařikavé bulharské a řecké zpěvy. Cestopis *Jižním bohům do tváře* měl vyjít v nakladatelství Český spisovatel. Redaktorka dr. Ščerbaničová však v lednu 1996 rukopis J. Uhrovi vrátila mj. s poznámkou, že se takové *poetické deníky vůbec nechtou (trochu lyrický, trochu starodávný styl)*, tudíž by nakladatelství obchodně nepochodilo. Uher svou hořkost svěřil deníku: *mohu děkovat osudu, že jsem vše, co je v mých schopnostech a vědění, mohl zvěřejnit SKRZE Janáčka a Martinů... Ostatní věci (také Deník pošetilce – poznámka moje ID) zřejmě nevyjdou*. O měsíc později mu však majitel vydavatelství Lipa ve Vizovicích A. J. Rychlík sdělil, že „*Jižní bohové*“ *hodlá vydat*. Víme však, že nakonec ani tam tento Uhrův lyrický cestopis nevyšel.

Všude na cestách po Řecku byla J. Uhrovi *společníkem* řecká hudba. *Nadnášivá, drnkavá, třaslavá, drsná a líbezná současně, sladce teskná, jen zdánlivě jednotvárná, stále rytmicky výrazná, v tempu pomalého valčíku, vdupávající se do srdce těžkými, přízvučnými dobami.*

Hudbymilovný Jindřich Uher si proto často doma pouštěl z magnetofonových nahrávek řecké melodie, genius loci Řecka k němu promlouval mj. písněmi sester Marthy a Teny Elefteriadisových. Přitom Uher poprvé poznal *duch antiky* v Bulharsku.

Z navštívených balkánských zemí se Jindřich Uher vracel do své buňky a pracovny v Líšni nadšen a kulturně, vědomostně i filozoficky a lidsky obohacen. Svoje umělecky ztvárněné dojmy a poznatky svěřil papíru, aby mohly sloužit jeho současníkům i budoucím generacím jako zdroj poznání a vědění.